

"ΑΡΧΕΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΒΙΟΗΘΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ"

*Αρχιμ. Νικολάου Χατζηνικολάου
Προέδρου της Επιτροπής Βιοηθικής
Της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος*

"Αρχές και αξίες για την οικοδόμηση της Ευρώπης"

---

*Ξενοδοχείο Divani Caravel
Αθήνα, 4-6 Μαΐου 2003*

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δεν θα ήθελα με κανέναν τρόπο να σας απογοητεύσω. Η ομιλία μου δεν θα αποτελέσει μια απάντηση στα πολλά και μεγάλα ερωτήματα της Βιοηθικής. Κάτι τέτοιο ούτε εφικτό είναι ούτε αποτελεί αρμοδιότητα δική μας ούτε είναι καθήκον της στιγμής. Αποτελεί ευθύνη και αποκλειστικό έργο της Ιεράς Συνόδου. Εξ άλλου αν βιαστούμε να μιλήσουμε θα στερήσουμε από τον εαυτό μας το δικαίωμα να μάθει. Και η περίοδος της μαθητείας ακόμη δεν έχει περάσει.

Δεν έχει λοιπόν σκοπό η ομιλία να λειτουργήσει ως απάντηση αλλά να προσφερθεί ως γνωριμία. Γνωριμία με το έργο και το φρόνημα της Επιτροπής Βιοηθικής. Και μάλιστα δεν θα είναι πλήρης, αλλά θα περιορισθεί σε ορισμένες ειδοποιούς διαφορές που προσδιορίζουν το περίγραμμα της Ορθόδοξης Βιοηθικής και μόνον και μιας αρχής για την οποία δεν έγινε ως τώρα λόγος· της αρχής του φόβου του Θεού. Μιας αρχής που οδηγεί σε μια άλλη αρχή· την αρχή της όντως σοφίας που τόσο μας χρειάζεται· "*αρχή σοφίας φόβος Κυρίου*"¹.

Ο όρος βιοηθική όλο και περισσότερο ακούγεται τα τελευταία χρόνια για να καταδεικνύει την πάλη των κοινωνιών με τα επιτεύγματά τους.

Τα όντως εντυπωσιακά επιστημονικά επιτεύγματα της γενετικής και της ιατρικής τεχνολογίας δημιούργησαν ενθουσιασμό για τις ανθρώπινες δυνατότητες και μεγάλη αισιοδοξία για την βελτίωση της υγείας και της ποιότητας ζωής. Παράλληλα όμως, η πρόοδος της επιστήμης άρχισε να δημιουργεί και προβλήματα τα οποία απορρέουν από το γεγονός ότι είναι εξαιρετικά δημιουργική, διεισδυτική και παρεμβατική. Δημιούργησε νέες συνθήκες και καταστάσεις που ως τώρα δεν υπήρχαν. Όροι όπως,

---

¹ Παροιμ. Α' 7.

βλαστοκύτταρα, κλωνοποίηση, προγεννητικός και προεμφυτευτικός έλεγχος, γονιδίωμα, πρωτεΐνωμα ή εγκεφαλικός θάνατος είτε είναι σχετικά καινοφανείς είτε έχουν αποκτήσει απρόβλεπτα ευρεία σημασία και σπουδαιότητα. Ο προσδιορισμός της ακριβούς χρονικής στιγμής έναρξης της ανθρώπινης ζωής και της αντίστοιχης του τέλους της προκαλεί έντονο προβληματισμό και, ενώ έγινε πρακτικά αναγκαίος, παρουσιάζεται αρκετά αυθαίρετος.

Η επιστήμη όμως είναι και διεισδυτική. Ήδη άλλαξε τη διατροφή μας, επηρέασε το περιβάλλον, τη βιόσφαιρα, το οικοσύστημα, τον αέρα που αναπνέουμε. Μπήκε ως τεχνολογία μέσα στο ίδιο μας το κορμί. Παίρνει όργανά μας και τα αντικαθιστά. Κι έτσι γίνεται και παρεμβατική. Διορθώνει γονίδια, τροποποιεί λειτουργίες, αλλάζει τη φυσιολογία, ρυθμίζει τη συμπεριφορά. Η ιατρική διάγνωση και θεραπεία έχει έντονα τεχνολογικοποιηθεί και οικονομικοποιηθεί. Αυτά όλα τα παρατηρούμε με δέος και θαυμασμό, αλλά και με προσοχή και συστολή.

Μέσα από την επιστήμη της βιοηθικής οι σύγχρονες κοινωνίες προσπαθούν να βρουν δικλίδες επιβιώσεώς μας ως βιολογικού είδους, παραμέτρους ομαλής κοινωνικής συνύπαρξης, όρους οικολογικής και περιβαλλοντικής προστασίας και φυσικά νομικές διατυπώσεις που θα διασφαλίζουν τις ισορροπίες ανάμεσα στα ποικίλα -κυρίως οικονομικά- συμφέροντα.

B. ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΛΟΓΟΥ

Για την Ορθόδοξη Εκκλησία, όλα αυτά είναι μεν αναγκαία, θεμιτά και ενδιαφέροντα, αποτελούν όμως σχήματα μονοδιάστατου προβληματισμού με μονομερή επιγιότητα και εφημερότητα. Κέντρο τους δεν είναι ο άνθρωπος ως πρόσωπο αλλά οι κοινωνίες ως συμφέροντα, σχηματισμοί και νομικές οντότητες. Γι' αυτό δεν ψάχνουν για αλήθειες και αρχές από τις οποίες πρέπει να εμπνευσθούμε, αλλά για νομοθετικές ρυθμίσεις και consensus με τα οποία θα προφυλαχθούμε.

Η κοινωνία προσπαθεί να αποδείξει την ανθρώπινη παντοδυναμία μέσα από τη βιολογική αρτιότητα και τελειοποίηση του ανθρώπου, ενώ η Εκκλησία αντικρύζει το μεγαλείο, την ιερότητα και τον προορισμό του ανθρώπου μέσα από την περιποίηση της εικόνας του Θεού. Έτσι ενώ η επιστήμη φτιάχνει τον άνθρωπο του εδώ και τώρα, η Εκκλησία απεργάζεται το αιώνιο πρόσωπο του *"βραχύ τι παρ αγγέλους ηλαττωμένου"*² ανθρώπου· αυτό που έχει τη σφραγίδα της αθανασίας από την αρχή του· αυτό που ο φυσικός χώρος του είναι η βασιλεία του Θεού, που όμως αρχίζει από αυτόν τον κόσμο.

Συχνά τα συμβουλευτικά σώματα και οι επιτροπές βιοηθικής, δηλαδή οι φορείς που προσπαθούν να θέσουν όρια και παραμέτρους λειτουργίας της επιστημονικής έρευνας και της τεχνολογίας μέσα στην κοινωνία, ζητούν και τον λόγο των

---

² Ψαλμ. η' 6.

Ορθόδοξων Εκκλησιών, δεδομένου ότι η βιοϊατρική έρευνα πλέον έχει ακουμπήσει σε πολύ ευαίσθητες χορδές της ανθρώπινης ύπαρξης.

Παράλληλα, ο πιστός λαός προσφεύγει στους ιερείς για τα εντελώς συγκεκριμένα διλήμματα του καθημερινού βίου που είναι επίμονα και καταγιγιστικά. Η Εκκλησία που αγκαλιάζει κάθε λεπτομέρεια της ζωής μας, μέσα στο πλαίσιο της Ορθόδοξης πίστης, υποχρεούται να δώσει κάποιες απαντήσεις ή να χαράξει κάποιες κατευθύνσεις.

Γ. ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΒΙΟΗΘΙΚΗ

Προβλήματα όπως ο σεβασμός του αυτεξουσίου, τα μυστήρια της ζωής και του θανάτου, η συμφυΐα ψυχής και σώματος, η πνευματική και η νομοτελειακή έκφραση της ψυχής, η ιερότητα του σώματος, της κτίσεως, των νόμων και των μορφών της βιολογικής ζωής, η ισορροπία ανάμεσα στην αλήθεια και τη φιλανθρωπία, αν απαντηθούν θα φωτίσουν τα διλήμματα που γεννούν οι μεταμοσχεύσεις, η εξωσωματική γονιμοποίηση ή η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, η γονιδιακή θεραπεία, η κλωνοποίηση, η έρευνα του ανθρώπινου γονιδιώματος, κ.α.

Για τον λόγο αυτόν και η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, εδώ και πέντε περίπου χρόνια, συνέστησε Επιτροπή επιφορτισμένη με το βαρύ έργο της μελέτης και επεξεργασίας των θεμάτων βιοηθικής από την οπτική της Ορθόδοξης παράδοσης και θεολογίας. Παράλληλα, οργανώθηκε το πρώτο στην Ελλάδα Κέντρο Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας, με πλούσια βιβλιοθήκη, συνεδριακούς χώρους, πλήρες αρχείο δημοσιευμάτων και επισήμων κειμένων, ιστοσελίδα κ.λπ. Για κάθε συγκεκριμένο θέμα στη διαδικασία της ενημέρωσης προηγείται μελέτη, σεμινάρια, συναντήσεις με εξειδικευμένους επιστήμονες όλων των συναφών κλάδων, ιατρών, βιολόγων, γενετιστών, νομικών, κοινωνιολόγων, ψυχολόγων και θεολόγων, επαφή με κείμενα και πρόσωπα που εκφράζουν τις τοποθετήσεις και τα συμπεράσματα άλλων θρησκευτικών ή πολιτικών επιτροπών, προσπάθεια διορθόδοξου διαλόγου και επικοινωνίας, ώστε με όσο το δυνατόν αρτιότερη και πληρέστερη γνώση και κατανόηση των προβλημάτων και διλημμάτων να μπορέσουμε να δώσουμε την έκφραση και διατύπωση της Ορθόδοξης πλευράς³.

Δ. ΑΡΧΕΣ Ή ΟΡΙΑ;

Από την Εκκλησία συνήθως κανείς περιμένει να χαράξει όρια μεταξύ επιτρεπτού και απαγορευμένου και να προσδιορίσει προστατευτικούς περιορισμούς. Η κοινωνία

---

³ Ελπίζουμε ότι εντός του έτους η Εκκλησία της Ελλάδος θα είναι σε θέση να παρουσιάσει μέσα από αυτήν την διαδικασία και οπτική επίσημα κείμενα για τα περισσότερα εκ των συγχρόνων θεμάτων βιοηθικού προβληματισμού.

την βλέπει στον ρόλο του φρένου. Εμείς όμως την αισθανόμαστε στον ρόλο του τιμονιού.

Καθώς προσπαθούμε να μελετήσουμε την επίδραση της σύγχρονης βιοϊατρικής τεχνολογίας στο ανθρώπινο σώμα και την αναφορά της σε αυτό που ονομάζεται άνθρωπος, ψυχή και σώμα, φθαρτή και άφθαρτη υπόσταση μαζί, είναι πολύ φυσικό να ψάχνουμε για κάποια όρια· μέχρι ποίου δηλαδή σημείου μπορεί να παρέμβει η τεχνολογία στον άνθρωπο. Τι είναι λογικά και ηθικά θεμιτό και τι απαγορεύεται.

Πριν όμως από τα όρια θα έπρεπε να μελετήσουμε τις αρχές που πρέπει να διέπουν τη σύγχρονη έρευνα. Και τούτο, διότι τα όρια γενικά στο επίπεδο των αξιών δεν είναι πάντοτε σαφή· ούτε πάλι είναι σωστό να σκέπτεται κανείς τη λειτουργία των θεσμών και των επιστημών με βάση τους φραγμούς και τα όριά τους, αλλά με γνώμονα τις αρχές και την ελευθερία τους. Το μυστικό της βιοηθικής προβληματικής δεν βρίσκεται στο τι επιτρέπεται και τι απαγορεύεται, αλλά στο γιατί και πως ενεργούμε. Οι αρχές προσδιορίζουν και τις ορθές κατευθύνσεις και τα αναγκαία όρια. Ρόλος της βιοηθικής είναι να φανερώνει την αλήθεια, όχι να υποκαθιστά την ελευθερία.

Ενώ πολλά ακούγονται περί απειλών, κινδύνων, αποκαλυπτικών συνεπειών και καταστροφών, αίσθησή μας είναι ότι η εμφάνιση και πρόοδος της γενετικής, της βιοτεχνολογίας και γενικά της ιατρικής τεχνολογίας μπορεί να αποδειχθεί περισσότερο ευλογία παρά εφιάλτης. Η βιοϊατρική πρόκληση δεν οδηγεί μόνον σε εμφάνιση καινοφανών κοινωνικών προβλημάτων και γέννηση φόβων, διλημμάτων ή αδιεξόδων. Όταν διαβάσει κανείς Ορθόδοξα το επίτευγμα μαζί με το πρόβλημα, μπορεί να αντικρύσει το ανθρώπινο μεγαλείο -τι μπορούμε να καταφέρουμε-, την ιερότητα του προσώπου ως θεϊκής εικόνας -τι δεν πρέπει να κάνουμε-, την προβολή του αιώνιου προορισμού στο επίπεδο του χρόνου· μπορεί να διαπιστώσει την ορατότητα της ψυχής και τη σαφήνεια των δυνατοτήτων της.

Παράλληλα, αφ' ενός μεν το μέγεθος των βιοϊατρικών δυνατοτήτων μας, αφ' ετέρου δε η φτώχεια των αρχών, η κρίση των αξιών και ο γενικότερος αποπροσανατολισμός των συγχρόνων κοινωνιών δικαιολογούν την αναγκαιότητα προσοχής, συνέσεως και σαφών δεοντολογικών διατυπώσεων, οι οποίες όμως βασίζονται σε καλλιεργημένες αξίες και όχι σε νοσηρούς φόβους.

Για τους λόγους αυτούς, η Ορθόδοξη βιοηθική δεν είναι ηθική συνταγή αλλά θεολογικός λόγος· δεν είναι βιοηθική των φραγμών αλλά βιοηθική των αρχών.

E. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Αποτελεί κοινή αίσθηση ότι η ραγδαία εξέλιξη, μαζί με τις μεταφυσικού ενίοτε διαμετρήματος ελπίδες που εγείρει, γεννά βαβελική αλαζονεία και φέρνει τον άνθρωπο όσο ποτέ κοντά στον ρόλο του Θεού και όσο ποτέ μακριά από την

ομοιότητα μαζί Του⁴. Αν δίπλα σε αυτά κανείς βάλει το πνεύμα του υλισμού, του ευδαιμονισμού και της φιλοζωΐας, που κυριαρχούν στις κοινωνίες μας, αντλαμβάνεται την ανάγκη μιας μη συμβατικής βιοηθικής. Αυτή η ταλάντωση ανάμεσα στην ευλογία του Θεού και την αυθάδεια απέναντι στο ιερό πρόσωπό Του, στην ανακάλυψη των μυστικών της εικόνας Του και τη βεβήλωσή της, στη βελτίωση της βιολογικής ζωής και τον καταποντισμό της κοινωνικής της έκφρασης προσδιορίζει την ουσία της πνευματικής βιοηθικής.

Τα βασικά στοιχεία αυτής της βιοηθικής είναι δύο·

A. Η σύγχρονη βιοτεχνολογική έρευνα και αντίληψη βασίζεται σε τέσσερις άξονες· την οικονομία, το περιβάλλον, το αγαθό της ζωής και το πρόσωπο. Από τα τέσσερα αυτά για την οικονομία ενδιαφερόμαστε, για το περιβάλλον αδιαφορούμε, την ζωή προφασίζόμαστε και το πρόσωπο ένοχα αγνοούμε. Η πνευματική βιοηθική δίνει τη γνώση του προσώπου, που τόσο μας λείπει.

Όταν λέμε ότι πρέπει να διαφυλάξουμε το πρόσωπο, εννοούμε βασικά ότι τέσσερα στοιχεία του πρέπει να παραμείνουν ζωτικά και ενεργά στον άνθρωπο· το πρώτο είναι η ανάγκη του Θεού, δηλαδή η αίσθηση της συγγένειας μαζί Του, δεύτερο είναι η προοπτική της αιωνιότητας, τρίτο το αυτεξούσιο και τελευταίο η αρμονική ισορροπία ψυχής και σώματος. Κάθε τι που βλάπτει η προσβάλλει αυτά είναι μη ηθικό.

Έτσι, αν κάποια αιτία ή κάποιο ερέθισμα παραλύει τη θεϊκή ανάγκη ή πνίγει την αιώνια προοπτική, δεν είναι χριστιανικά ηθικό. Παρόμοια και όταν κάτι μηχανοποιεί τον άνθρωπο και τον υποτάσσει σε απόλυτο ντετερμινισμό είναι ύποπτο από πλευράς ηθικής, γιατί αδρανοποιεί τα σπέρματα του ανθρώπινου αυτεξουσίου. Ο εκφυλισμός του ανθρώπου σε μηχανικό σύστημα και ο υπερτονισμός του σώματος και της βιολογικής διάστασης του ανθρώπου εις βάρος της ψυχής, ιδίως όταν συνοδεύονται από αλαζονικές διακηρύξεις -πράγμα τόσο σύνηθες στις μέρες μας-, μπορεί να οδηγήσουν σε καταστροφικές αποφάσεις και εφαρμογές και πλήρη απαξίωση και αποϊεροποίηση του ανθρώπου.

B. Η ζωή και η υγεία δεν αποτελούν καταναλωτικό αγαθό (commodity) ούτε απλά ατομικό δικαίωμα αλλά πολύτιμο θεϊκό δώρο. Γι' αυτό και δεν αντιμετωπίζονται με βάση την οικονομία και τα συμφέροντα ούτε την ψυχρή λογική και τη διεκδίκηση, αλλά με γνώμονα και κριτήριο την ιερότητά τους και τον σεβασμό. Μια τέτοια

---

⁴ Τον περασμένο μόλις μήνα ο James Watson, ο "πατέρας του DNA", υποστήριξε· "είμαστε προϊόντα των γονιδίων μας και κανένας εκτός από μας δεν έχει το δικαίωμα να μας "φροντίζει" ή να μας επιβάλλει κανόνες συμπεριφοράς... Το κράτος πρέπει να μείνει μακριά από τη Γενετική... δεν μπορεί η κοινωνία να υπαγορεύει στους ανθρώπους τον τρόπο με τον οποίο θα χρησιμοποιούν την τεχνολογία" (Την "απελευθέρωση" της γενετικής ζητεί νομπελίστας, "ΤΟ ΒΗΜΑ", 10.4.2003, σ. 52.). Ο δε συνεργάτης του Francis Crick, προ ολίγων ετών δήλωσε· "Κανένα νεογέννητο παιδί δεν θα έπρεπε να αναγνωρίζεται ως ανθρώπινο πριν περάσει από ορισμένα τεστ για τα γενετικά του χαρίσματα... Αν αποτύχει σε αυτά τα τεστ, χάνει το δικαίωμα στη ζωή".

βιοηθική ούτε με την επιστήμη αντιπαρατίθεται ούτε και στις δυνατότητες των επιτροπών απόλυτα πιστεύει.

Εμείς καταθέτουμε την άποψή μας όσο πιο επεξεργασμένα μπορούμε, αγωνιζόμαστε με κάθε αξιοπρεπή τρόπο να παρουσιάσουμε το φρόνημα και τη σκέψη μας, απαιτούμε από την πολιτεία να ψηφίζει νόμους που προάγουν τις αξίες, αλλά κυρίως προσπαθούμε να διαμορφώσουμε χριστιανούς που, παρά τις ενδεχομένως αθέμιτες "διευκολύνσεις" των νόμων, μπορούν να επιλέγουν ό,τι προάγει το πρόσωπο, ακόμη και αν αυτό είναι δύσκολο και για την εποχή ακατανόητο. Η πορεία προς την αλήθεια δεν χρειάζεται πλειοψηφικές εγκρίσεις και νομοθετικές ρυθμίσεις.

ΣΤ. ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ

1) Η Ορθόδοξη αντίληψη δεν είναι ατομοκεντρική· τον άνθρωπο δεν τον βλέπει ως άτομο με συγκεκριμένες πράξεις, δικαιώματα, υποχρεώσεις. Είναι προσωποκεντρική· ο κάθε άνθρωπος κατανοείται ως σχέση κοινωνίας. Το πρόσωπο δεν είναι αυτονομημένο, αλλά δένεται με την οικογένειά του, τους συνανθρώπους του, την ευρύτερη κοινωνία, την Εκκλησία, τον Θεό.

Θα αναφέρω ένα παράδειγμα από την περιοχή των μεταμοσχεύσεων. Η κοσμική μεταμοσχευτική ηθική στηρίζεται στα ατομικά δικαιώματα, στο δικαίωμα στη ζωή και τον θάνατο ή στο δικαίωμα κάποιος να διαθέσει τα όργανα του σώματός του, όπως αυτός κρίνει. Οι νόμοι δεν περιλαμβάνουν την περίπτωση που οι συγγενείς διαφωνούν με τις επιλογές του. Τέτοιοι όμως νόμοι είναι αδύνατον στην πράξη να εφαρμοσθούν στις δικές μας χώρες. Τα αισθήματα, το προσωπικό κριτήριο, στις δύσκολες στιγμές υπερβαίνουν κάθε νόμο. Για τον λόγο αυτόν, εμείς ως Εκκλησία λέμε ότι η συναίνεση πρέπει να περνά και μέσα από τα πλαίσια της οικογένειας⁵. Η συγγενική συναίνεση είναι ισχυρότερη από την προσωπική βούληση. Γιατί η πρώτη είναι σχέση, ενώ η δεύτερη ατομικό δικαίωμα.

2) Η Ορθόδοξη αντίληψη δεν έχει καμία σχέση με τον σχολαστικισμό, δεν επιδιώκει σχολαστικές απαντήσεις συγκεκριμένων ερωτήσεων που στη φύση τους αποτελούν απροσπέλαστα μυστήρια. Σε ένα πλήθος βιοηθικών θεμάτων η αλήθεια δεν παρουσιάζει μια προσλήψιμη και απόλυτα κατανοητή πληρότητα. Γι' αυτό και η νοοτροπία των τελείων και επαρκών απαντήσεων που προσφέρονται άμεσα και για όλα τα θέματα είναι ενδεικτική ανεπίτρεπτης έπαρσης και ασέβειας απέναντι στο

---

⁵ Πώς είναι δυνατόν η οικογένεια που πληρώνει, που καλείται να δεχθεί τον θάνατο του προσφιλούς της προσώπου ως ιατρική επιβεβαίωση και όχι ως προσωπική διαπίστωση (ο άνθρωπος δείχνει να αναπνέει, μοιάζει σαν σε κώμα, ίσως σαν φυτό, είναι ακόμη ζεστός), πως είναι δυνατόν αυτή η οικογένεια να δεχθεί την απότομη και ξαφνική διακοπή των ελπίδων της για τον λόγο και μόνον ότι έτσι ορίζει ο νόμος;

μυστήριο της αγνωσίας μας. Η αίσθηση ότι συχνά καθώς οι γνώσεις μας αυξάνουν διευρύνουμε ταυτόχρονα και τον χώρο του αγνώστου μας οδηγεί αφ' ενός μεν στην εμπειρία μιας διαφωτιστικής ταπείνωσης, αφ' ετέρου δε στην ανάγκη αντί για ασφαλιζουσες απαντήσεις να ψάχνουμε για εκφράσεις της ελευθερίας μας.

Έτσι η απάντηση στο ερώτημα αν τα προϊόντα κλωνοποίησης είναι έμβρυα, άνθρωποι με ψυχή, ή το ποια στιγμή και πως ακριβώς εγκαθίσταται η ψυχή στο σώμα και ποια η σχέση τους στις διάφορες φάσεις της εμβρυϊκής εξέλιξης είναι ότι απλά δεν γνωρίζουμε. Και γι' αυτό πρέπει να σταθούμε με δέος και όχι με το θράσος κάποιων απαντήσεων η αποφάσεων. Τα έμβρυα τα σεβόμαστε από την πρώτη στιγμή της αντίληψης και υποψίας ότι περιέχουν τον άνθρωπο, όχι γιατί είναι κάτι μεγάλο που επακριβώς γνωρίζουμε, αλλά γιατί κρύβουν ένα μυστήριο που πάντα θα αγνοούμε.

Ανάλογα και με τον θάνατο. Θεολογικά δεν τον ορίζουμε ούτε ως παύση της καρδιακής λειτουργίας ούτε ως θάνατο του εγκεφάλου. Ο χωρισμός ψυχής και σώματος συμβαίνει κάτω από όρους που ξεπερνούν τη γνωστική μας ικανότητα. Οι γιατροί μας λένε πότε πεθαίνει το σώμα όχι πότε χωρίζεται η ψυχή από το σώμα. Αυτό είναι και θα παραμείνει μυστήριο. Γι' αυτό και το νεκρό σώμα δεν το πειράζουμε ποτέ και με τίποτα. Απλά το θάβουμε όχι μόλις διαπιστώσουμε τον βιολογικό θάνατο, αλλά όταν η σήψη και αποσύνθεσή του μας υποχρεώνουν σε κάτι τέτοιο. Εξαιρεση αποτελεί η προσφορά του μόνον όταν υπάρχει η συναίνεση της αγάπης για να δώσει ζωή σε άλλους. Η αγάπη, ως *"η καθ' υπερβολήν οδός"*⁶, υπερβαίνει κάθε ενδοιασμό ή λογικό επιχείρημα.

3) Η Ορθόδοξη αντίληψη δεν είναι ούτε συντηρητική. Με άλλα λόγια, δεν διακατέχεται ούτε από τον φόβο του λάθους ούτε από τον φόβο του καινούργιου και του αγνώστου. Γιατί δεν χρειάζεται ούτε και την ασφάλεια του σωστού. Όλη η Ορθόδοξη ανθρωπολογία στηρίζεται στο γεγονός ότι ο άνθρωπος μαθαίνει τον Θεό από τη μετάνοια και από τα λάθη του. Όχι από το ότι θα αποφύγει τα λάθη. Η παράδοση της Χριστιανικής Ανατολής δεν κυριαρχείται από τη σχολαστικότητα της ορθότητας και το φρόνημα του αλαθήτου. Οι Ορθόδοξες τοποθετήσεις αφήνουν αρκετά λεπτά θέματα ανοιχτά, όχι όμως με την έννοια μιας ανευθυνότητας αλλά με την έννοια μιας ταπείνωσης και της ελευθερίας. Η προσευχή και ο φωτισμός του Θεού οδηγούν περισσότερο στην αλήθεια από όσο η ενημέρωση και η σκέψη των ειδικών μας. Η ταπείνωση και η υπομονή που συνεπάγεται η συμφιλίωση με την ανεπάρκειά μας αποτελούν την καλύτερη εγγύηση για το ότι το κάθε δίλημμα και πρόβλημα αντιμετωπίζεται με τον μεγαλύτερο σεβασμό.

Αυτός ο λόγος οδηγεί την Εκκλησία στο να είναι πολύ προσεκτική στην επεξεργασία και τις διατυπώσεις αλλά επιεικής στην ποιμαντική της.

---

⁶ Α' Κορ. ιβ' 31.

4) Θα καταλήξω με ένα τέταρτο ιδίωμα. Η διδασκαλία της Εκκλησίας εκφράζεται μέσα από τις εντολές και το θέλημα του Θεού στη ζωή μας. Συχνά θεωρούμε ότι για κάθε θέμα υπάρχει μια απάντηση -το θέλημα του Θεού- που το γνωρίζει η Εκκλησία, ισχύει οπωσδήποτε για όλους και το επιβάλλει στην ουσία στη ζωή των πιστών. Στη δική μας παράδοση και εμπειρία "το θέλημα του Θεού" δεν είναι κάτι ξένο από το πρόσωπο του καθενός μας. Για τον λόγο αυτόν, σκοπός της Εκκλησίας δεν είναι να μας διδάξει -πολύ περισσότερο να μας επιβάλει- το θέλημα του Θεού -ο Θεός εξ άλλου δεν έχει θέλημα που επιβάλλεται-, αλλά να μας διευκολύνει πρωτίστως να το αναγνωρίσουμε στη ζωή μας και στη συνέχεια να το εφαρμόσουμε. Ο Θεός για κάθε άνθρωπο, για κάθε περίπτωση, για κάθε στιγμή προσφέρει άπειρες δυνατότητες ως θέλημά Του που όλες όμως εκφράζουν τη βούλησή Του. Γι' αυτό και το θέλημα του Θεού δεν μοιάζει με το εγωιστικό δικό μας. Δεν υπάρχει για να δεσμεύει την ελευθερία μας, αλλά για να την ενεργοποιεί και να τη ζωντανεύει. Το ένα θέλημά μας καταργεί την ελευθερία μας και την υποδουλώνει στον εγωισμό μας· η ποικιλία του θελήματος του Θεού μας βοηθεί να την ανακαλύψουμε ως ύψιστο δώρο.

Z. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Πιστεύω ότι η δυνατότητα την οποία έχει η Ορθοδοξία να δώσει μία μαρτυρία σεβασμού του ανθρώπινου προσώπου, στην Ευρώπη που ακόμη ψάχνει την ταυτότητά της, δεν είναι ευκαταφρόνητη. Η κοσμική βιοηθική περιορίζεται στον χρονικό και χοϊκό άνθρωπο, σε αυτόν που καταντάει σωματική μάζα που ζυγίζει 70 κιλά δίχως ψυχή ή ζει 70 χρόνια δίχως αιωνιότητα ή συντηρείται με 70 ΕΥΡΩ τη μέρα δίχως ικανοποίηση και ευτυχία. Η Ορθόδοξη βιοηθική ανακαλύπτει μέσα από τα διλήμματα την ιερότητα της εικόνας του Θεού και μέσα από τον άνθρωπο το μυστήριο του Θεού.

Θα το πω με λίγο διαφορετικό τρόπο. Η Ευρώπη προσπαθεί να ενώσει τους ανθρώπους για λίγο μεταξύ τους· η Εκκλησία όμως σκοπό της έχει να τους ενώσει για πάντα με τον Θεό. Ίσως το μεγαλύτερο λάθος της εποχής μας είναι ότι αντί να τα βρούμε με τον Θεό, προσπαθούμε να τα βρούμε μεταξύ μας χωρίς Αυτόν.

Οι αρχαίοι Έλληνες έλεγαν· *"Κάλλιον το προλαμβάνειν ή το θεραπεύειν"*. Τα αποτελέσματα και οι συνέπειες της βιοϊατρικής, όταν είναι αρνητικά, δεν θεραπεύονται. Τα δε προβλήματα της βιοηθικής είναι τόσο ξαφνικά στην εμφάνισή τους και πολύπλοκα στη φύση τους ώστε ούτε λογικά προβλέπονται ούτε νομικά περιορίζονται ούτε και πρακτικά προλαμβάνονται. Η λύση δεν είναι να επιβάλουμε νόμους ούτε να προσδιορίσουμε όρια· η λύση είναι να επιστρέψουμε στις αρχές και τις πνευματικές αξίες, που όχι μόνον δεν εκφυλίζουν τον άνθρωπο σε εφήμερη βιολογική παράμετρο, αλλά τον αναδεικνύουν σε αιώνιο πρόσωπο. Να επιστρέψουμε στις πρωτοχριστιανικές αρχές, στις αληθινές ρίζες της Ευρώπης. Τότε δεν "θεραπεύουμε την ύβριν" ούτε μόνον την "προλαμβάνουμε"· τότε αρνούμεθα ως

ανθρωπότητα την ασέβεια και τον παραλογισμό· τότε μεταβάλλουμε την βιοϊατρική από απειλή σε ευλογία.